

БЕЛОГРАДЧИШКОТО ВЪСТАНИЕ ОТ 1850 Г. И ПРИЧИНИТЕ ЗА ИЗБУХВАНЕТО МУ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ОБИЧАЙНОТО НИ ПРАВО

Сузан Руфат

докторант към катедра Нова и най-нова история на България

Исторически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”

Резюме: Белоградчишкото въстание от 1850 г. е известно в литературата и като Видинско въстание, Въстанието на селяните от Северозападна България, а според мнозина турски историци и като въстание, породено от режима на „господарлъка” във Видинско. Въстанието е следствие от неблагоприятните социално-икономически взаимоотношения, настъпили след реформите в Османската империя и акцентът в научния доклад е поставен върху причините, довели до избухването на Белоградчишкото въстание, което е първото най-мощно организирано събитие срещу Османската власт в българската история от първата половина на XIX в.

Ключови думи: Белоградчишко въстание, реформите в Османската империя, режимът на господарлъка

Suzan Rufat – suzan_rufat95@abv.bg

PhD student, Department of New and Recent History of Bulgaria, Faculty of History, University of Veliko Tarnovo “St. Cyril and Methodius”

The Belogradchik uprising of 1850 and the reasons for its outbreak through the prism of our customary law

Abstract: The Belogradchik Uprising of 1850 is also known in the literature as the Vidin Uprising, the Uprising of the Peasants of North-West Bulgaria, and, according to many Turkish historians, also as an uprising caused by the regime of the “land lords” in Vidin. The uprising was caused by the unfavourable socio-economic relations that occurred as a result of the social reforms in the Ottoman Empire and the focus of the scientific paper is on the reasons that led to the outbreak of the Belogradchik Uprising which was the first large-scale organized event against the Ottoman rule in Bulgarian history in the first half of the 19th century.

Key words: Belogradchik Uprising, reforms in the Ottoman Empire, land lords regime

Белоградчишкото въстание от 1850 г. е известно още като Видинско въстание, Въстанието на селяните от Северозападна България, а според мнозина турски историци и като въстание, породено от режима на „господарлъка”¹ във Видинско. Прави впечатление, че в по-голяма част от литературните източници рядко се подчертава центърът на военните действия, а именно – Белоградчик. Вместо това, градът Видин е посочен като център на въстанието, тъй като се счита, че то е породено от неблагоприятните социално-икономически взаимоотношения, настъпили вследствие на обществените реформи в Османската империя. Според мен това тълкуване е неточно, тъй като организацията на въстанието, участниците в него, избухването му и самите военни действия се развиват именно в Белоградчик и селата, които се намират в непосредствена близост до града и с оглед на това е редно въстанието да се означава като Белоградчишко.

Следва да се отбележи, че първото литературно свидетелство за събитията в Белоградчик през 1850 г. е направено от Джеймс Хенри Скене (Skene 1854: 220), който е посетил Белоградчик още в първите дни след потушаване на въстанието и е провел разговори както с турските власти в града, така и с пострадалите жители от въстанието.

За Белоградчишкото въстание са писали още Димитър Маринов, Страшимир Димитров, Симеон Дамянов, Илия Цанов, Пламен Митев и др. Мнозина чуждестранни автори проявяват особено голям интерес към събитията от лятото на 1850 г., някои от които са Мерсия Макдермот, която е чуждестранен член на Българската академия на науките, Марк Пинсън, Халил Иналджък и т.н.

Настоящата статия има за цел да покаже причините, довели до избухването на Белоградчишкото въстание, както през призмата на българското обичайно право, така и през погледа на чуждестранните историци. Друга цел на текста е да даде отговор на широко дискутирания въпрос „Първенци“ или „селяни“ са героите от Белоградчишката епопея?”. Отговорът на този въпрос има двойко значение и при изследването му следва да се вземат под внимание подбудите на народа, довели до избухването на въстанието, както и последиците от него.

Белоградчишкото въстание избухва на 29-ти май 1850 г. макар да е обявено за 1-ви юни (Спасовден). Поредицата от съвещания за обмисляне на военен план, както и избирането на български водачи и комитет за превземането на Лом, Белоградчик и Видин, се провеждат в Раковишкия манастир (Димитров 1972: 76-77). Част от първенците са Лило Панов, Вълчо Бочов и Цоло Тодоров, които биват заловени още преди избухването на въстанието. Под командването на първенците, селяните се въоръжават с пушки и заобикалят Белоградчик. На ключовите места са сложени хора, съобщаващи за турското настъпление. Първата битка е в село Воденци, където се намира капитан Кръстьо. Превземането на Лом претърпява неуспех. При това сражение Кръстьо умира, а другите въстаници потеглят към Белоградчик с Иван Кулин. На 8-ми юни 1850

---

¹ Следва да се отбележи, че през XVIII-ти век се появяват и т. нар. господарски земи, или господарлъци. Те са характерни най-вече за Западна и Северозападна България и се оформят успоредно с възникването на чифлиците чрез отнемане на селската земя и създаване на феодални имения от нов тип — със стокова насоченост (Стоянов 1999: 59).

г. Белградчик е блокиран и държан изолиран от хиляди души. А над 3-хиляден отряд, начело с Петко Маринов тръгва към Видин и блокира крепостта. Но съвсем скоро въстаниците биват разгромени от пристигналата турска армия като една от причините за това е недостатъчно доброто им въоръжаване. Най-тежките сражения стават под стените на Белградчик, който е обсаден 10 дни от няколко хиляди въстаници, като само малка част от тях е въоръжена с огнестрелно оръжие. С пристигането на многочислена османска армия от Видин настъпва краят на военните действия (Митев 2012: 67-68).

За да се достигне до същината на въпроса относно подбудите на населението за организиране на въстание, на първо място, следва да бъдат разгледани и най-важните реформи, настъпили по онова време, а именно –реформите на султан Махмуд II, известни още като Танзимат. След като е оповестен Гюлханският хатишериф² през 1839 г., започва да се сформира убеждението у българската интелигенция, че Османската империя е поела по пътя на модернизацията чрез новоприетите реформи. Това виждане се споделя от идеолога на движението за независима българска църква Неофит Бозвели, който счита, че османският султан ще изиграе ролята на просветен монарх (Данова 1993: 24-44).

Същите виждания се споделят и от основателя на списание „Любословие”, Константин Фотинов, който нееднократно именно в българския периодичен печат споделя на своите читатели, че данъчната система ще бъде справедливо разпределена, корупцията ще намалее, а неправомерните действия от страна на някои мюсюлмани над християните ще изчезнат, благодарение именно на новоприетите реформи (Козелек 2002: 22).

Указът предвижда еднакви права, свобода в изповядване на религията, по-справедливи данъци, както и гаранции за частното имущество. Но не точно така стоят нещата. Институтът на „господарлъка” продължава да съществува. Господар, според описанието на Д. Маринов и турския историк Халил Иналджък, означава „владетел на цялата земя или на едно или повече села, на селища, пасища и горите” (Маринов 1995: 17). За разлика от правата на „кнеза”³, които са ограничени (Маринов 1995: 13), тези на „господаря”, са давани със Султански ферман и най-важното – в тези фермани не участват правата на господаря или неговите задължения към населението, а само се изброяват границите (худудет) на земята (Маринов 1995: 16). Интересно е да се отбележи, че господарят е владетел само на земята, а не и на населението. Друг любопитен момент е, че ако господарят е добър, то други селяни имат право да се присъединят към селото на въпросния господар. Но тук именно възниква въпросът с правораздаването и разбойничеството. Според турския историк Халил Иналджък, тъкмо правомощията на господаря за владение над цялата земя, особено във Видинска област,

---

² Гюлханският хатишериф представлява султански указ, известен още като първият акт на Танзимата, който е издаден от султан Абдул Меджит (1839 – 1861), обнародван на 3 ноември 1839 г. в т.нар. Павилион на розите (Гюлхане) на султанския дворец Топкапъ сарай (Тафрова 2010).

³ По думите на Д. Маринов, дядо Цоло Тодоров, който е кнезувал повече от 30 години, е имал право само да заседава в „Давието” (съдебния съвет) при кадията и в „Идарето” (окръжния съвет), но не е имал правата на „господаря”. Следва да се отбележи, че там се разглеждали въпроси относно земеделието, скотовъдството и даждието (данъците) (Маринов 1995:13).

са първоизточникът на размириците (Inalcik 1992: 45). Според него, след реформите, само мюсюлманите имат право на собственост над земята, докато християните, всеки път получават отказ. А Димитър Маринов отбелязва, че по тази причина господарят има право на т.нар. „бондрук хакъ”, където селяните ежегодно дават като данък 30 кг. от всякакъв вид храна (царевица, ечемик, жито и др.) за нивите, в които работят, както и в зависимост от местоположението на селото и наличието на зеленчукови градини, всяка „къща” (домакинство) е принудено да дава на своя господар кокошки, сирене, масло и т.н. колкото е поскано от техния господар. Отделно, местното население е принудено да дава на господарите си по една кола дърва и да издържа воеводите и субашиите по време на тяхното посещение в селото.

Данъчното облагане е основен източник на недоволство както поради тежестта на данъчната система, така и поради разнообразния и неясен характер на задълженията. Първо, съществува известна неяснота относно това кои данъци се събират за централното правителство (и от кого) и кои за местните господари. Наличните източници и проучвания в голяма степен отразяват тази неяснота. Изтъкнатият турски историк Халил Иналджък в своето изследване на това въстание, базирано почти изцяло на османски архивен материал, изброява шест данъка, за които селяните са задължени да плащат, включително „*ücret-i arazi*” (Inalcik 1943: 95), което означава поземлена рента, която е на месец или два и представлява прибиране на зърно за господаря и други данъци под формата на парични суми, сирене и различни видове зърнено-житни култури. Следва да се отбележи, че от описанията, дадени на тези данъци, не става ясно каква е била тяхната основа или дали са били събирани от централното правителство или от местните власти. Иналджък, след предоставянето на този кратък списък, добавя, без никакви допълнителни подробности: „...*bununla da bitmezdi*” (и не свършваше дотук) (Inalcik 1943: 96). Данъчните ставки също представляват фундаментален проблем. Основните данъци, събирани от централното правителство, традиционните *öşr* (десятьък) и *haraç* (специален данък за немюсюлманите), се събират очевидно по твърде плаваща скала, тъй като едно от исканията на селяните е размерът на десятьъка да бъде фиксиран, а освен това във Видинско през 1849 г. валията решава да увеличи размера на данъците (Inalcik 1943: 80).

Освен посочените данъци, българите са длъжни да изпълняват и ангария, известна още като трудова повинност, която се изразява в предоставяне на работна сила безвъзмездно в полза на господаря. Димитър Маринов отбелязва, че селяните орат в неделен ден и в други празнични дни, когато не работят на своите ниви и поради това, господарят от своя страна, бил длъжен „да ги почерпи с вино и ракия” (Маринов 1995: 18). С приемането на Гюлханския хатишериф този данък официално следва да бъде премахнат, но не се стига до създаването на успешен механизъм за налагане на премахването му. В района на Видин конфликтът между селяните, които отказват да изпълнят ангария след провъзгласяването на Гюлханския хатишериф и местните власти достига такива размери, че въпросът за това се решава да се отнесе до Истанбул. Въпреки че столицата урежда спора в полза на селяните, местните меджлиси (държавни съвети), преуреждат данъчното облагане, така че не настъпват реални промени (Pinson 1975: 115).

На практика се оказва, че местното население е принудено да плаща най-различен вид данъци, което се оказва пагубно за тях. Считам, че на практика именно тези тежести над местното население са главната причина за тяхното въстание, тъй като вместо очакваната реформа, те били принудени да плащат по-големи данъци, които не били законово регламентирани.

В заключение, следва да се отбележи, че някои източници и публикации акцентират върху имотни спорове и желанието на местното население за самоуправление⁴. По мое мнение и по бележки на етнолога Димитър Маринов, именно на живущите българи в пределите на Османската империя им е дадена властта да уреждат споровете помежду си според „тяхното обичайно право“, което се потвърждава и от правораздавателната функция на кнезовете (Маринов 1995: 13) по това време.

Истинските причини за избухването на Белоградчишкото въстание, както според мен, така и според турски и други чуждестранни историци са с корени в несправедливите данъци, които са в тежест на населението. А отговорът на въпроса дали са „първенци“ или „селяни“ участниците в Белоградчишкото въстание, е категоричен, защото „първенци“ са само водещите, а останалите са част от населението, борещи се за своите права. Неуместно е приемането и поставянето на всички участници във въстанието под определението „селяни“, защото по изворови данни сред тях е имало и представители на интелигенцията или т. нар. „гражданско съсловие“. В подкрепа на това съждение, ще дам пример с Кръстьо Пишурка, който е по професия учител в Лом и по думите на участници в Белоградчишкото въстание от 1850 г. – Петко Ковача от с. Орешец, Белоградчишко и Първул Станков от с. Стакевци, Белоградчишко, е бил участник и подбудител на въстанието в област Лом (Тошев 2021).

Още през 1850 г. институтът на господарлъка е премахнат (Маринов 1995: 20) и по този начин се постига една изключителна реформа. Наред с това, от Истанбул разглеждат сериозно опита за ново отцепване на граничния район и се съгласяват на отстъпки и повече спазване на правата на българите. Османската империя се съгласява на редица отстъпки, а на семействата на загиналите белоградчишки граждани, общо на 62 души, се отпускат пожизнени пенсии чрез царски берати, които те получават до 1876 г. в размер на 30 гроша на вдовица, 25 гроша на син и 20 гроша месечно на дъщеря (Панов 2010: 36).

От всичко изведено до тук мога да направя извода, че именно Белоградчишкото въстание се явява като първоизточник на бунта срещу несправедливото управление на господарите в Османската империя, които за съжаление тогава не са носели тежка наказателна отговорност за постъпките си. Техните действия следва да се разглеждат в условията на лична субективна отговорност за престъпните им деяния, а не да се тълкуват като грешка на цялата Османска империя.

---

⁴ <https://bulgarianhistory.org/belogradchishkovustanie/>

Цитирана литература:

Данова, Н. 1993. *Неофит Бозвели и Гръцкото просвещение.* – В: Неофит Бозвели и българската култура. София: Издателство на Българската Академия на науките. [Danova, N. 1993. Neofit Bozveli i Gratskoto prosveshthenie. – V: Neofit Bozveli i balgarskata kultura. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata Akademia na naukite.]

Димитров, С. 1972. *Въстанието от 1850 г. в България.* София: Издателство на Българската Академия на науките. [Dimitrov, S. 1972 Vastanieto ot 1850 g. v Bulgaria, Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata Akademia na naukite.]

Козелек, Р. 2002. *Пластовете на времето.* София: Дом на науките за човека и обществото [Kozelek, R. 2002 Plastovete na vremeto. Sofia: Dom na naukite za choveka i obshtestvoto]

Маринов, Д. 1995. *Българско обичайно право.* София: Академично издателство „Марин Дринов”. [Marinov, D. 1995 Balgarsko obichayno pravo. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Marin Drinov”.]

Митев, Пламен. 2012. *Българско възраждане (лекционен курс).* София: Стандарт. [Mitev, Plamen. 2012 Balgarsko vazrazhdane (lektsionen kurs). Sofia: Standart.]

Смоховска-Петрова, В. 1964. *Неофит Бозвели и българският църковен въпрос.* София: Издателство на Българската Академия на науките. [Smohovska-Petrova, V. 1964 Neofit Bozveli i balgarskiyat tsarkoven vapros. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata Akademia na naukite.]

Стоянов, И. 1999. *История на Българското възраждане.* Велико Търново, Абагар. [Stoyanov, I. 1999 Istoria na Balgarskoto vazrazhdane. Veliko Tarnovo, Abagar.]

Тафрова, М. 2010. *Танзиматът, вилаетската реформа и българите. Администрация на Дунавския вилает (1864-1876).* София: Гутенберг. [Tafrova, M. 2010 Tanzimatat, vilaetskata reforma i balgarite. Administratsia na Dunavskia vilaet (1864-1876). Sofia: Gutenberg.]

Тошев, Б. 2021. *Участвал ли е Пишурка в Белоградчишкото въстание?* [Toshev, Borislav 2021 „Uchastval li e Pishurka v Belogradchishkoto vastanie(DimitarMarinov,1894)”]., достъпно на (14.11.2024): <https://bvtoshev.wordpress.com/2021/07/28/%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%D0%BB-%D0%BB%D0%B8-%D0%B5-%D0%BF%D0%B8%D1%88%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%B0-%D0%B2-%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%87%D0%B8%D1%88%D0%BA%D0%BE/>

Inalcik, Halil. 1992 *Tanzimat ve Bulgar Meselesi.* İstanbul: Eren Yayıncılık.

Inalcik, H. 1943 *Tanzimat ve bulgar meselesi.* Ankara.

Pinson, M. (1975) *Middle Eastern Studies* (London), Vol. 11, No 2 (May, 1975).

Skene, J.H. (1854) *The Danubian principalities, the frontier lands of the Christian and the Turk.* In two volumes. Vol. I. London: RichardBentley.